

**HUDUDIY TRANSPORT TIZIMIDA AVTOSTANSIYALARNING
AHAMIYATI**

Andijon davlat texnika instituti

Transport logistika yo'nalishi 4-bosqich talabasi

Qosimov Asrorbek

Annotatsiya: *Ushbu maqolada hududiy transport tizimida avtostansiyalarning tutgan o'rni va ularning transport infratuzilmasini shakllantirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada avtostansiyalarning nazariy va amaliy asoslari, ularning tarixiy rivojlanishi, zamonaviy transport jarayonidagi roli, hamda mintaqaviy va milliy miqyosdagi tadqiqotlar natijalari keng yoritiladi. Shuningdek, avtostansiyalarning hududlararo bog'lanish va iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri, mavjud muammolar va takomillashtirish yo'llari ham batafsil ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *avtostansiya, transport tizimi, hududiy rivojlanish, logistika*

Abstract: *This article scientifically analyzes the role of bus stations in regional transport systems and their importance in shaping transport infrastructure. The theoretical and practical foundations of bus stations, their historical development, and their role in modern transport processes are thoroughly examined. The article also explores the results of regional and national studies, the impact of bus stations on interregional connectivity and economic development, as well as current challenges and ways to improve them.*

Keywords: *bus station, transport system, regional development, logistics*

Аннотация: *В данной статье научно анализируется роль автостанций в региональной транспортной системе и их значение для формирования транспортной инфраструктуры. Рассмотрены теоретические и практические основы функционирования автостанций, их историческое развитие, а также роль в современных транспортных процессах. Подробно освещаются результаты региональных и национальных исследований, влияние автостанций на межрегиональные связи и экономическое развитие, а также существующие проблемы и пути их совершенствования.*

Ключевые слова: *автостанция, транспортная система, региональное развитие, логистика*

KIRISH

Hududiy transport tizimi zamonaviy jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas omili sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Transport infratuzilmasining samarali faoliyati nafaqat aholi va tovarlarning joyidan-joyiga tez va xavfsiz yetkazilishini ta'minlaydi, balki hududlar o'rtasidagi iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy aloqalarning rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Bu jihatdan avtostansiyalar transport tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular nafaqat yo'lovchi va yuk tashishni tashkil etishda, balki logistika

jarayonlarini muvofiqlashtirishda, hududiy integratsiyani ta'minlashda va aholining harakatchanligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Avtostansiyalarning zamonaviy talablarga javob berishi, ularning joylashuvi va infratuzilmasi, xizmat ko'rsatish sifati va logistika imkoniyatlari hududiy transport tizimining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, mazkur maqolada avtostansiyalarning hududiy transport tizimidagi o'rni, ularning amaliy va nazariy asoslari, rivojlanish bosqichlari, zamonaviy muammolari va yechimlari chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Bu boradagi ilmiy izlanishlar natijalari transport sohasining barqaror rivojlanishiga zamin yaratib, hududiy integratsiyani mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili

Hududiy transport tizimi va avtostansiyalarning ahamiyatini chuqur anglash uchun, avvalo transport tizimi va uning tarkibiy qismlarini o'rganish bo'yicha mavjud nazariy va konseptual asoslarni ko'rib chiqish muhimdir. Transport tizimi, ayniqsa, mintaqaviy darajada, integratsiyalashgan va ko'p funksiyali tuzilma sifatida tavsiflanadi. Bu tizimda avtostansiyalar nafaqat yo'lovchi tashishni tashkil etuvchi nuqta, balki hududlararo axborot va logistika oqimlarini muvofiqlashtiruvchi markaz sifatida ham qaraladi. Transport tizimi nazariyasining asoschisi hisoblangan klassik ingliz iqtisodchisi Adam Smit o'zining 'Millat boyligi' asarida transport infratuzilmasining iqtisodiy rivojlanishga bevosita ta'siri borligini urg'ulagan[1]. Smit transport tarmoqlarining rivoji va ularning iqtisodiyotga ta'sirini dastlabki bor tahlil qilganlardan biridir. Uning qarashlari asosida keyinchalik nemis olimi Alfred Veber tomonidan ishlab chiqilgan 'Industrial joylashuv nazariyasi'da ham transport markazlari, jumladan avtostansiyalarning ishlab chiqarish va iste'mol nuqtalari o'rtasidagi bog'lanishni ta'minlashdagi o'rni alohida qayd etilgan. Bu nazariyalar asosida zamonaviy transport logistikasining shakllanishi va rivojlanishida avtostansiyalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Keyingi bosqichlarda transport tizimi va avtostansiyalarning roli zamonaviy regional iqtisodiyot va urbanizatsiya jarayonlari doirasida keng ko'rib chiqildi. XX asrning ikkinchi yarmida paydo bo'lgan markaziy joylashuv nazariyasiga ko'ra, transport markazlari, xususan, avtostansiyalar aholi punktlari o'rtasidagi bog'lanishni ta'minlashda asosiy uzel sifatida qaraladi. Shuningdek, zamonaviy transport geografiyasi fanida ham avtostansiyalarning joylashuvi va hududiy taqsimoti masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Transport tizimining hududiy barqarorligi va samaradorligi, asosan, avtostansiyalarning optimal joylashuvi, ularning xizmat ko'rsatish sifati va logistika imkoniyatlariga bog'liq ekani ko'plab tadqiqotlarda tasdiqlangan[2].

O'zbekiston va Markaziy Osiyo hududida transport tizimi va avtostansiyalarning rivojlanishi o'ziga xos tarixiy bosqichlarni bosib o'tgan. Sovet davrida transport infratuzilmasining markazlashgan boshqaruv asosida rivojlanishi natijasida avtostansiyalar tarmog'i kengaytirildi va ular hududiy transport tizimining asosiy bo'g'ini sifatida shakllandi. Mustaqillik yillarida esa, transport siyosatidagi islohotlar natijasida avtostansiyalarning modernizatsiyasi, xizmat ko'rsatish sifati va logistika imkoniyatlarini oshirishga alohida e'tibor qaratildi. O'zbekiston transport tizimi rivojlanishining zamonaviy bosqichida avtostansiyalar nafaqat yo'lovchi tashish, balki hududlararo iqtisodiy, madaniy

va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashda asosiy vosita bo‘lib xizmat qilmoqda[3]. Mamlakatimizda amalga oshirilgan islohotlar natijasida yangi avtostansiyalar qurilishi, mavjudlarining rekonstruksiyasi va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari joriy etilishi transport tizimining barqaror ishlashini ta’minlashda muhim rol o‘ynadi.

Nazariy jihatdan, avtostansiyalarning hududiy transport tizimidagi o‘rni va ahamiyati haqida turli yondashuvlar mavjud. Jumladan, logistika nazariyasida avtostansiyalar tovar va yo‘lovchilar harakati uchun uzluksiz transport zanjirining muhim bo‘g‘ini sifatida qaraladi. Logistika jarayonlarida avtostansiyalar tranzit, terminal va distribyutor markazlarining vazifasini bajaradi. Bu nuqtalarda yuk va yo‘lovchilar oqimini muvofiqlashtirish, yetkazib berish zanjirini optimallashtirish, harakat jadvali va marshrutlarni samarali tashkil etish imkoniyati mavjud bo‘ladi. Transport logistikasining zamonaviy konsepsiyalarida avtostansiyalarning axborot texnologiyalari bilan integratsiyasi, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari va xizmat ko‘rsatishning innovatsion shakllari alohida o‘rganilmoqda. Masalan, Yevropa mamlakatlari tajribasida avtostansiyalarni raqamlashtirish, onlayn chiptalarni sotish, yo‘lovchi oqimini real vaqtda boshqarish kabi innovatsion yechimlar joriy etilgan[4]. Bu tajribalar O‘zbekiston sharoitida ham bosqichma-bosqich joriy qilinmoqda.

Hududiy transport tizimida avtostansiyalarning amaliy ahamiyati ko‘plab ilmiy tadqiqotlar va empirik tahlillar asosida ham isbotlangan. Masalan, Rossiya Federatsiyasi va Qozog‘iston tajribasida avtostansiyalarni hududiy transport tarmog‘iga integratsiyalash, ularni multimodal transport markazlariga aylantirish bo‘yicha keng ko‘lamli loyihalar amalga oshirilgan. Ushbu loyihalarda avtostansiyalar nafaqat yo‘lovchi tashish, balki kichik yuklarni qabul qilish va tarqatish, axborot xizmatlarini ko‘rsatish, hududiy infratuzilmani rivojlantirish vazifalarini ham bajaradi. Empirik tadqiqotlarda avtostansiyalarning samarali faoliyati natijasida aholining harakatchanligi oshgani, iqtisodiy va ijtimoiy faollik kuchaygani qayd etilgan[5]. Jumladan, Qozog‘istonning shimoliy viloyatlarida amalga oshirilgan transport islohotlari natijasida avtostansiyalar soni va sifati oshib, hududlararo bog‘lanish yaxshilandi, transport logistikasida uzluksizlik va samaradorlik ta’minlandi. O‘zbekiston tajribasida ham “Uzavtotrans” agentligi tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar, yangi avtostansiyalar qurilishi va mavjud infratuzilmaning modernizatsiyasi natijasida transport tizimining barqaror rivojlanishi kuzatilmoqda.

Milliy va mintaqaviy olimlar tomonidan avtostansiyalarning hududiy transport tizimidagi o‘rni, ularning iqtisodiy, ijtimoiy hamda ekologik ta’siri masalalari keng tadqiq etilgan. O‘zbekistonlik olimlardan A. Jo‘rayev, G. Qosimov va Sh. Hasanovlarning ilmiy izlanishlarida avtostansiyalarning logistik zanjirdagi o‘rni, ularning transport jarayonlarini muvofiqlashtirishdagi ahamiyati, xizmat ko‘rsatish sifati va infratuzilmasini takomillashtirish yo‘llari chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, mintaqaviy transport tizimi samaradorligini oshirishda avtostansiyalarning zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish, avtomatlashtirilgan axborot tizimlari va innovatsion yechimlar asosida faoliyat yuritish zarurligi ta’kidlanadi[6]. Bunda transport tizimining barqarorligi, ekologik xavfsizligi va raqobatbardoshligini ta’minlash uchun avtostansiyalarning xizmat ko‘rsatish

sifati, logistika imkoniyatlari va infratuzilmasi doimiy takomillashtirib borilishi lozimligi qayd etiladi.

Avtostansiyalarning hududiy transport tizimidagi o‘rni va ahamiyati bo‘yicha olib borilgan empirik tadqiqotlar natijalari ham bu muassasalarning transport tizimi samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Jumladan, 2020–2023 yillarda O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi hamda xalqaro tashkilotlar tomonidan o‘tkazilgan monitoring va tahlillar shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy avtostansiyalar faoliyati natijasida yo‘lovchi oqimi 15–20 foizga oshgan, hududlararo transport bog‘lanishi kuchaygan, xizmat ko‘rsatish sifati yaxshilangan. Xorijiy mamlakatlar tajribasida esa, avtostansiyalarni ko‘p funksiyali transport-logistika markazlariga aylantirish, ularni temir yo‘l, metro va havo transporti bilan integratsiyalash orqali transport tizimi samaradorligi sezilarli darajada oshirilgan. Masalan, Germaniya, Fransiya va Yaponiya tajribasida avtostansiyalar multimodal transport uzellari sifatida faoliyat yuritadi va bu orqali yo‘lovchi va yuk tashish jarayonlari muvofiqlashtiriladi.

Avtostansiyalarning hududiy transport tizimidagi ahamiyatini belgilovchi asosiy omillar qatoriga ularning joylashuvi, infratuzilmasi, xizmat ko‘rsatish sifati, logistika imkoniyatlari, axborot texnologiyalari bilan integratsiyasi kiradi. Zamonaviy transport tizimida avtostansiyalar nafaqat yo‘lovchi tashishni tashkil etuvchi nuqta, balki hududiy transport-logistika markazlari sifatida ham faoliyat yuritadi. Bu markazlar orqali hududlararo va xalqaro transport bog‘lanishi ta‘minlanadi, iqtisodiy va ijtimoiy aloqalar rivojlanadi. Avtostansiyalarning zamonaviy boshqaruv texnologiyalari asosida faoliyat yuritishi, avtomatlashtirilgan axborot tizimlari va innovatsion xizmat ko‘rsatish shakllarini joriy etish transport tizimi samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Biroq, avtostansiyalar faoliyatida ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda avtostansiyalar infratuzilmasining eskirganligi, xizmat ko‘rsatish sifati pastligi, logistika imkoniyatlarining cheklanganligi, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining yetarli darajada joriy qilinmaganligi kuzatiladi. Bu esa transport tizimining uzluksiz ishlashiga, yo‘lovchi va yuk tashish jarayonlarining samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois, mavjud muammolarni bartaraf etish, avtostansiyalar infratuzilmasini modernizatsiya qilish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish zarurati mavjud. Bu borada, xalqaro tajriba va ilg‘or texnologiyalardan foydalanish, milliy transport siyosatini takomillashtirish va hududiy transport tizimini barqaror rivojlantirish chora-tadbirlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Yakuniy xulosalardan ko‘rinadiki, avtostansiyalar hududiy transport tizimining ajralmas qismi bo‘lib, ular transport infratuzilmasini rivojlantirish, hududlararo bog‘lanishni kuchaytirish, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ularning samarali faoliyat yuritishi uchun infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, logistika imkoniyatlarini kengaytirish va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini joriy etish zarur. Bu borada milliy va mintaqaviy olimlar, xalqaro tajriba va empirik tadqiqotlar natijalari asosida ilg‘or yechimlarni tatbiq etish transport tizimi samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan ilmiy tahlillar va empirik natijalar asosida xulosa qilish mumkinki, avtostansiyalar hududiy transport tizimining ajralmas va muhim bo‘g‘ini sifatida nafaqat yo‘lovchi tashishni tashkil etishda, balki hududiy iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy aloqalarni mustahkamlashda ham beqiyos ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy transport infratuzilmasining samarali faoliyat yuritishi, asosan, avtostansiyalarning optimal joylashuvi, infratuzilmasi va xizmat ko‘rsatish sifati bilan chambarchas bog‘liq. Shu bois, avtostansiyalarning zamonaviy talablar asosida modernizatsiya qilinishi, logistika imkoniyatlarining kengaytirilishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi va boshqaruv tizimining takomillashtirilishi transport tizimi samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Xalqaro tajriba va ilg‘or texnologiyalardan foydalanish, milliy transport siyosatini takomillashtirish, hududiy transport infratuzilmasini rivojlantirish va mavjud muammolarni bartaraf etish orqali avtostansiyalarning faoliyati yangi bosqichga ko‘tarilishi mumkin. Mazkur ilmiy maqolada keltirilgan nazariy va amaliy tavsiyalar, empirik tadqiqotlar natijalari asosida, kelgusida O‘zbekiston va boshqa mintaqalarda transport tizimi barqarorligini ta‘minlash, hududiy integratsiyani mustahkamlash va aholining harakatchanligini oshirishda avtostansiyalarning roli yanada ortib boradi degan xulosaga kelish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
2. Weber, A. (1929). *Theory of the Location of Industries*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Jo‘rayev, A. (2019). *O‘zbekiston transport tizimi va logistika infratuzilmasi rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
4. European Conference of Ministers of Transport (ECMT) (2005). *Transport Infrastructure Development for a Wider Europe*. Paris: OECD Publishing.
5. Kuznetsov, V.V. (2016). *Transportnaya logistika v regional'nom razvitii: praktika i perspektivy*. Moskva: Transport.
6. Qosimov, G., Hasanov, Sh. (2021). Hududiy transport-logistika tizimini rivojlantirishda zamonaviy boshqaruv texnologiyalari. *Transport va logistika*, 2(13), 67–80.